

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ - ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΧΕΙΜΕΡΙΝΟΥ ΕΞΑΜΗΝΟΥ 2017-2018

Διδάσκουσα

Πολυξένη Ζινδριλή

Η προσωκρατική περίοδος

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αισθητική ονομάζεται η επιστήμη που πραγματεύεται το καλό, το «ωραίο», στη φύση και κυρίως στην τέχνη. Αποτελεί κλάδο της φιλοσοφίας, που τείνει σε μια γενική θεώρηση της τέχνης, όσον αφορά στις σχέσεις της με το θείο, με τις αξίες του αληθούς, (επιστήμη), ή του αγαθού, (ηθική), με την αρμονία. Προέρχεται από τη λέξη «**αισθητός**», που σημαίνει αντιληπτός διαμέσου των αισθήσεων. Παρά το γεγονός ότι η Αισθητική, η περί το καλόν, ήτοι η περί το κάλλος συζήτηση, αποτελεί σήμερα το τέταρτο στοιχειώδες τμήμα της Φιλοσοφίας μετά την Ηθική, τη Γνωσιολογία και τη Μεταφυσική, εντούτοις σπάνια απασχόλησε αυτοτελώς τους φιλοσόφους.

Τον όρο «**αισθητική**» ως φιλοσοφία της τέχνης και σπουδή της γνώσης των αισθητών πραγμάτων, (σε αντίθεση με τη λογική γνώση), τον χρησιμοποίησε για πρώτη φορά ο Αλεξάντερ Γκότλμπ Μπαουμγκάρτεν (**Alexander Gottlieb Baumgartner**), καθηγητής στο Πανεπιστήμιο της Φρανκφούρτης, με το έργο του «Αισθητική», 1750-1758).

Αν και ο όρος «αισθητική» χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τον Μπαουμγκάρτεν, η επιστήμη του αισθητικού είχε ήδη αναπτυχθεί στις κοινωνίες της αρχαίας Ανατολής, δηλαδή στην Αίγυπτο, στη Βαβυλωνία, στην αρχαία Ινδία και στην αρχαία Κίνα. Την πιο πλήρη επεξεργασία της γνώρισε στην αρχαία Ελλάδα. Η ελληνική αισθητική σκέψη πρόβαλε, σαν προσπάθεια, τη θεωρητική ερμηνεία της καλλιτεχνικής πρακτικής της εποχής της.

Για παράδειγμα, οι Αιγύπτιοι, όπως παρατηρεί μια αυθεντία σ' αυτό τον τομέα ο E. Baldwin Smith, μολονότι εκτιμούσαν την καλλιτεχνική δεξιοτεχνία, «ελάχιστα ενδιαφέρονταν για την αισθητική έλξη των καλλιτεχνικών δημιουργημάτων τους»¹. Τα λουλούδια, τα γλυπτά και οι ζωγραφίες τους ήταν συνήθως κρυμμένα στους τάφους, ενώ σε δεκάδες χιλιάδες επιγραφές δεν μνημονεύεται ποτέ η

¹ Βλ. M. C. Beardsley (1989). *Ιστορία των Αισθητικών Θεωριών* (Δ. Κούρτοβικ & Π. Χριστοδουλίδης, Μετάφ.). Αθήνα: Νεφέλη. Eagleton, T., σ. 18.

ομορφιά των έργων, αλλά μόνον η δύναμη η αντοχή, ο πλούτος και η αφθονία του μετάλλου. Εν ολίγοις, δεν ξεχώριζαν την αντίδρασή τους προς την τέχνη από τη στάση τους απέναντι στη θρησκεία και την πολιτική.

Απεναντίας, στην αρχαία ελληνική κοινωνία, η αισθητική σκέψη γνώρισε την πιο πλήρη επεξεργασία της. Έχοντας αρχίσει να διακρίνουν τη θρησκεία από την πολιτική, οι Έλληνες άρχισαν να θέτουν φιλοσοφικά ερωτήματα για την τέχνη που αφορούσαν:

1^{ον} τη σχέση φαινομενικού και πραγματικού, εικόνας και αναπαράστασης, μέσω της οποίας προσπάθησαν να ερμηνεύσουν θεωρητικά την καλλιτεχνική πρακτική της εποχής τους (κυρίως τον 5^ο αιώνα) (βλ. έννοιες της «μίμησης», «εικόνας» (ομοιότητα), τη διάκριση δευτερογενών και φυσικών ποιοτήτων (Δημόκριτος) κ.α.

2^{ον} την εξέλιξη της ελληνικής σκέψης, η οποία βρήκε την πλήρη έκφρασή της στην πλατωνική θεωρία, πρόδρομοι της οποίας ήταν ο Όμηρος και ο Ησίοδος. Ο Όμηρος διέκρινε τη λειτουργία του ποιητή από εκείνη του μάντη (αν και όχι ριζικά), ενώ τα έργα του, κατά τον 7^ο και 6^ο αι., θεωρήθηκαν ότι εμπεριέχουν κρυμμένες αλήθειες με αλληγορικό τρόπο, όπως και εκείνα του Μητρόδωρου του Λαμψακηνού (ο οποίος απέδιδε φυσικό νόημα στους χαρακτήρες της *Ιλιάδας* —ο Αγαμέμνων αντιπροσώπευε τον αιθέρα, ο Αχιλλέας τον ήλιο κλπ.).

Ως αποτέλεσμα των ανωτέρω, ήταν να θεωρηθούν ο Όμηρος και ο Ησίοδος σοφοί άνδρες και δάσκαλοι. Ωστόσο, η πρώτη κριτική έκανε την εμφάνισή της με τον Ξενοφάνη και τον Ηράκλειτο. «Ο Όμηρος και ο Ησίοδος», λέει ο Ξενοφάνης, «απέδωσαν στους θεούς καθετί που είναι αισχρό και αξιοκατάκριτο, όταν γίνεται από ανθρώπους· και εξιστόρησαν πολλές άνομες πράξεις που έκαναν οι θεοί, όπως η κλοπή, η μοιχεία και η αμοιβαία εξαπάτηση». Η κριτική του Ηρακλείτου βασίζεται στην ιδέα ότι οι βαθύτερες αλήθειες δεν μπορούν να βρεθούν σε απλούς ποιητές: «Ο Ησίοδος είναι δάσκαλος των περισσότερων ανθρώπων: είναι βέβαιο ότι ξέρει ένα

σωρό πράγματα, αυτός που ποτέ δεν μπόρεσε να αναγνωρίσει τη μέρα και τη νύχτα: γιατί είναι ένα και το αυτό»².

3^{ον} Το τρίτο πρόβλημα που έμελε να γίνει κύριο κατά τον 4^ο αι. αφορούσε: **τη φύση και την πηγή της δημιουργικής δύναμης του καλλιτέχνη.**

Το ενδιαφέρον για την προέλευση του κόσμου και της παγκόσμιας τάξης αυξήθηκε την περίοδο του Ορφισμού. Η ποίηση και η μουσική ήταν θεία επινόηση, η οποία στη συνέχεια διδάχτηκε από τους θεούς σε εκλεκτούς ανθρώπους, όπως ο Ορφέας, ο Λίνος και ο Μουσαίος. Όταν, λοιπόν, ο Ησίοδος και ο Όμηρος επικαλούνταν τη βοήθεια των Μουσών, δεν τις τιμούσαν μόνον τυπικά, αλλά προσπαθούσαν να εξηγήσουν ότι όταν μιλάει ο Ποιητής, μιλάει ένας θεός μέσα από αυτόν. Επίσης, **η φιλοσοφία του Παρμενίδη εμπεριέχεται σε ένα αποκαλυπτικό ποίημα.** Στο ποίημα ένας νέος (ο ίδιος ο Παρμενίδης) διηγείται τη μύησή του στη φιλοσοφία από μια θεά, η οποία αναλαμβάνει να τον κρατήσει μακριά από τις κοινές αντιλήψεις των ανθρώπων, «όπου αληθινή εμπιστοσύνη δεν υπάρχει», και να τον οδηγήσει στην «ατρόμητη καρδιά της ολοστρόγγυλης αλήθειας». Ο Πίνδαρος, τέλος, έλεγε ότι η γνώση και η επιδεξιότητα του ποιητή ευθύνονται άμεσα για το έργο του, αλλά τελικά το ταλέντο και η έμπνευση είναι δώρα των θεών.

5^{ος} αιώνας: εντατική μελέτη των τεχνών

Ο Σωκράτης, οι Σοφιστές και οι προγενέστερες εξελίξεις της φυσικής φιλοσοφίας (κυκλική διαδικασία βιολογικής ανάπτυξης, εναλλαγή εποχών, κανονικότητα συμπεριφοράς φυσικών αντικειμένων) συνέβαλαν σημαντικά σ' αυτή τη μελέτη. Ο Πυθαγόρας και η Σχολή του (532π.Χ.), έχοντας συλλάβει με μαθηματικούς όρους την ιδέα του σχεδίου της φύσης, κατάφεραν να σκιαγραφήσουν μια αισθητική θεωρία για μία από τις τέχνες: τη **μουσική**. Ο Πυθαγόρας ανακάλυψε τη σχέση ανάμεσα στα μήκη των τεντωμένων χορδών και το ύψος του ήχου που παράγουν (λόγος μήκους και διαστήματος). Το διάστημα της οκτάβας («*άρμονία*») θεωρήθηκε θεμελιώδες, γιατί εμπεριείχε την αντίθεση περιττού-άρτιου, μονάδας-δυάδας, και τα εναρμόνιζε

² Αυτόθι, σ. 21.

τέλεια. Αυτή η σκέψη επεκτείνεται σε γενική θεωρία, κατά την οποία **τα στοιχεία του υλικού κόσμου είναι αριθμοί ή απομιμήσεις αριθμών**. Οι Πυθαγόρειοι επεξεργάστηκαν επίσης ένα σύνθετο αστρονομικό σύστημα, στο οποίο τα ουράνια σώματα παράγουν συνεχώς ήχους με χροιά ανάλογη με την απόστασή τους από τη γη, μολονότι αυτή δεν ακούγεται από τους ανθρώπους. Με αυτές τις σκέψεις επέκτεινα στη συνέχεια την εφαρμογή της μουσικής για την αποκατάσταση της «αρμονίας» στην ψυχή του ατόμου, έτσι ώστε να την εξαγνίσουν και να την αποκαθάρουν όπως τα φάρμακα το σώμα.

Στο δεύτερο μισό του 6^{ου} αι. άλλα έργα κάνουν την εμφάνισή τους. Π.χ ο **Δάμων ο Αθηναίος** έγραψε ένα είδος πυθαγόρειας πραγματείας για τη μουσική, όπου έλεγε ότι ορισμένες μελωδίες μπορούν να μιμούνται ορισμένους τύπους χαρακτήρα. Ο **Σοφοκλής** έγραψε το περίφημο βιβλίο του *περί Χορού*. ο **Αριστοφάνης** ασκεί κριτική στον Ευριπίδη και καταδικάζει την πλοκή, τους χαρακτήρες και τη μουσική των έργων του, καθώς επιδρά αρνητικά στους πολίτες· ο **Πολύκλειτος** έγραψε για τις αναλογίες στη γλυπτική, ο **Παρράσιος** για τη ζωγραφική, ο **Αναξαγόρας** για την προοπτική, ο **Αγάθαρχος** για τη σκηνογραφία.

Βιβλιογραφία

M. C. Beardsley, *Ιστορία των Αισθητικών Θεωριών* (Δ. Κούρτοβικ & Π. Χριστοδουλίδης, Μετάφ.). Αθήνα: Νεφέλη. Eagleton, T., 1989.